

Dr hab. Witold Nowak, prof. UR
Instytut Historii
Uniwersytet Rzeszowski

Rzeszów, 19 września 2019 r.

Recenzja pracy doktorskiej mgr Agnieszki Janas *Przyczyny upadku kultury w ujęciu Richarda Sennetta* napisanej pod kierunkiem dr hab. Joanny Mysony Byrskiej, prof. UPJPII

Doniosłość poruszanej problematyki

Przedłożona do recenzji rozprawa włącza się swą problematyką w obszar filozofii społecznej, filozofii polityki i filozofii kultury. Jej problematyka – zagadnienie tzw. upadku kultury, zagadnienie relacji pomiędzy pracą ludzką a tworzeniem kultury przez człowieka, kwestia upadku człowieka publicznego – ma ogromną doniosłość społeczną. Od rozwiązywania tych kwestii w teorii i praktyce społecznej zależą dalsze losy ludzkości, a nawet samo jej trwanie na Ziemi. Autorka rozprawy zdaje sobie sprawę z doniosłości podejmowanej przez Sennetta problematyki i jej głęboko humanistyczne przejęcie jest zauważalne w przeważającej części pracy.

W *Wstępie* Autorka eksplikuje cel badawczy swego studium. Jest nim po pierwsze, odpowiedź na pytanie, jakie przyczyny leżą, według Sennetta, u podłoża upadku kultury Zachodu. Po drugie, celem tym jest „sformułowanie wniosków, których realizacja mogłaby stanowić remedium przeciwdziałające owemu upadkowi” (s. 5). Podstawowe znaczenie w wywodach Autorki mają pojęcia: kultury, pracy, sfery publicznej, nowego kapitalizmu, współpracy i wspólnoty. Pojęcia te są kategoriami myśli R. Sennetta i w naturalny sposób stają się głównymi pojęciami w rozważaniach Autorki. One też wyznaczają następstwo rozdziałów i podrozdziałów przedłożonej pracy.

Struktura pracy i strona formalna

Praca liczy 198 stron. Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Zważywszy na zakres tematu i podejmowanej problematyki objętość rozprawy jest właściwa. Temat pracy jest dobrze wybrany, a tytuł rozprawy właściwie sformułowany, oddaje bowiem istotę filozoficznej koncepcji R. Sennetta.

Autorka wychodzi (rozdział I) od definicji kultury i analizy różnych jej koncepcji. Ta część rozprawy jest bardzo treściwa i zarysowuje ważny kontekst dla późniejszych rozważań o sytuacji pracy w świecie współczesnym. Rozdział II przynosi analizę pojęcia nowego kapitalizmu, do którego to systemu krytycznie odnosi się Sennett. Rozdział III daje analizę pojęcia pracy i jej znaczenia kulturowego. Jest to rozdział bardzo ważny i pogłębiony filozoficznie. Rozdział IV poświęcono kwestii tzw. upadku człowieka publicznego. Autorka wprowadziła w rozdziale ważne dla Sennetta pojęcia dryfującej osobowości i ja niekooperacyjnego. Rozdział V, będący ostatnim rozdziałem rozprawy, poświęcono remediom na zdiagnozowany wcześniej upadek kultury. Remediami tymi są dla Sennetta współpraca i tworzenie wspólnoty.

Powyższą strukturę rozprawy należy uznać za zasadniczo właściwą. Kolejność rozdziałów jest poprawna, wychodzi ona bowiem od ogólnych zarysów koncepcji poprzez ich prezentacje szczegółową, od diagnozy kryzysu Zachodu do propozycji remedialnych filozofa.

Styl Autorki jest niemal bezbłędny. Zdania są klarowne, nie nazbyt złożone – co ułatwia zrozumienie Jej myśli i podążanie za analizami poglądów Sennetta. W pracach z obrebu humanistyki jest to godne podkreślenia, jako że tutaj sam styl jest czymś szczególnie ważnym i cennym, forma jest ściśle powiązana z treścią. Z realizacji tego aspektu pracy Autorka wywiązała się bardzo dobrze.

Praca jest dobrze napisana. Styl Autorki jest przejrzysty i elegancki. Argumentacja jest klarowna, a partie narracyjne oddzielone od argumentacji.

Także aparat naukowy rozprawy (sposoby zapisu prac, cytowania, redakcja przypisów, redakcja bibliografii) nie budzi zastrzeżeń. Pisarski warsztat naukowy został przez Autorkę opanowany w stopniu bardzo dobrym. Przypisy zredagowane są wzorowo, podobnie wzorowo zestawiona jest bibliografia wraz z netografią podstawowa i netografią pomocniczą. Bibliografii zarzucić można jedynie to, że otwierają ją dzieła H. Arendt, po których dopiero następuje wyliczenie rozpraw Sennetta. Uważam, że dzieła Arendt powinny być wyliczone osobno, aby czytelnik ujrzał najpierw sam podstawowy *corpus* dzieł R. Sennetta.

Po stronie mankamentów rozprawy należy umieścić liczne powtórzenia fraz i sformułowań. Jest to zrozumiałe w pracy z filozofii, która troszczy się przede wszystkim o zachowanie właściwego sensu. Jednak przy ostatnich lekturach tekstu Autor powinien starać się nadać mu właściwą potoczystość, która ułatwia i uprzyjemnia lekturę czytelnikowi.

Pewnym mankamentem pracy jest skąpe wykorzystanie naukowej literatury obcojęzycznej, zwłaszcza anglojęzycznej, zarówno prac

oryginalnych samego Sennetta, jak też prac komentatorskich i analitycznych. Brak ten dziwi czytelnika w czasach powszechnej, łatwej dostępności literatury naukowej w Internecie.

Pośród drobnych błędów formalnych znalazły się błędy w pisowni nazwisk („Berman” na s. 4, „Aldridge” na s. 189), błędy w cytatach łacińskich (na s. 8 powinno być „*animi*”). Niekiedy dzieła cytowane powtornie, raz za razem, cytowane są z pełnym opisem, niepotrzebnie. Błędów takich jest jednak w blisko 200-stronicowej rozprawie niewiele. Tekst jest zasadniczo znakomicie napisany.

Merytoryczna ocena rozprawy

Autorka posłużyła się metodą interpretacji wewnętrznej i kontekstowej tekstu, analizy tekstu, rekonstrukcji i analizy argumentacji, systematyzacji i syntezy, komparatystyki filozoficznej i poszukiwania analogii. Źródłowy korpus pracy stanowią dzieła Richarda Sennetta. Poza nimi wykorzystano właściwą literaturę przedmiotu: komentarze do dzieł filozofa, ich omówienia i teksty kontekstualizujące tytułowe problemy rozprawy. Bardzo dobrym pomysłem było obranie prac H. Arendt za „przewodnie” teksty rozprawy. Poglądy Arendt oferują bowiem rzadko spotykaną głębię i pozwalają dostrzec najlepsze i najsłabsze momenty myśli Richarda Sennetta.

Cele Autorki, o których mówi we wstępie do rozprawy zostały osiągnięte. Zarówno analiza poglądów Sennetta na przyczyny kryzysu współczesnego Zachodu, jak też odnalezienie propozycji remedialnych na ów kryzys w pismach Sennetta udaly się Autorce.

Za szczególnie wartościowe uznać należy fragmenty pracy mgr Janas dotyczące pracy. Idzie tu o rozważania Sennetta i podążające za nimi uwagi Autorki dotyczące przemiany charakteru ludzkiej pracy, a w ślad za nimi – przemiany ludzkich wytworów. Główny problem współczesności to ten, że praca uległa automatyzacji i odłudnieniu: wykonują ją w coraz większym stopniu maszyny. Sprawia to, że wytwory pracy – zwłaszcza konkretne, materialne rzeczy – mają zestandaryzowaną formę, są pozbawione indywidualnego śladu człowieka. Życie w świecie takich wytworów musi skutkować alienacją człowieka.

Warto byłoby w rozprawie zwrócić jeszcze uwagę na jeden ważny nowożytny przełom w pojmowaniu pracy. Przełom ten polegał mianowicie na uznaniu chciwości (gr. *pleonexia*, lac. *avaritia*) za cnotę. Dokonała się owa zmiana w epoce renesansu, gdy powstały traktaty apologetyzujące chciwość jako motor cywilizacyjnego rozwoju. Tym samym torem myślenia szedł w XVIII w. twórca ekonomii politycznej Adam Smith głosząc wpływową zasadę: „chciwość jest dobra” („Greed

is good").

Według Sennetta kryzys Zachodu polega na wytworzeniu takich warunków życia, w których jednostka ludzka nie może zaplanować długoterminowo własnego życia. Warunkami tymi są dla amerykańskiego myśliciela: niestabilność, apologia elastyczności, niekooperacyjność i krótkoterminowość. Obszarem powstania tych warunków był świat wielkich korporacji, z czasem jednakże zdominowały one wiele obszarów życia społecznego. Praca w warunkach korporacyjnych stała się wzorcem pracy jako takiej.

R. Sennett jest myślicielem, który nie tylko sformułował przejmujące diagnozy kryzysu Zachodu, lecz w którego pracach znajdujemy także propozycje remedialne na choroby współczesności. O nich właśnie traktuje ostatni, piąty rozdział rozprawy mgr Janas. Akcentuje się w nim istotę i zasady dobrej współpracy międzyludzkiej, warunki prawdziwej – a nie pozornej – wspólnoty ludzkiej, oraz wspólnototwórczą rolę chrześcijaństwa.

Poważnym merytorycznym błędem Autorki jest brak prezentacji biografii intelektualnej Sennetta. Prezentacja taka jest niezbędna, tymczasem Autorka ogranicza się do kilku zaledwie informacji o afiliacjach intelektualnych Sennetta do Nowej Lewicy i postmodernizmu. Prezentacja taka to podstawowy zabieg metodologiczny służący – poprzez ukazanie *milieu* autora, jego pochodzenia, lektur, związków z instytucjami, z innymi myślicielami, z partiami politycznymi, ukazanie jego zainteresowań naukowych i pozanaukowych – najbliższej kontekstualizacji dzieła. W pracy brakuje też szerszej kontekstualizacji dzieła Sennetta – to jest umieszczenia go na mapie filozofii współczesnej i filozofii amerykańskiej.

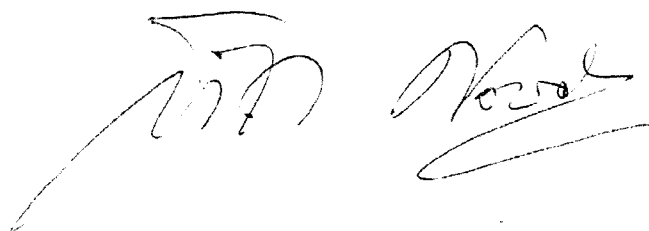
Wybór H. Arendt – jakkolwiek zasadniczo trafny i interesujący trafny – jako postaci, której myśl stanowi główny punkt orientacyjny dla usytuowania idei Sennetta należy uznać za ograniczający. Trudno zresztą uznać Arendt za opozycjonistkę Sennetta, jest to wszak autorka o zbieżnych z nim poglądach. W roli kontrapunktu dla Sennetta mógł wystąpić w pracy ktoś o odleglejszych od niego poglądach.

I jeszcze uwaga krytyczna dotycząca proporcji poszczególnych części rozprawy. Objętość wstępu i zakończenia pracy należy uznać za nazbyt szczupłe w stosunku do całości. Rozprawa gubi przez to stosowne proporcje. Nie idzie tu zresztą o liczbę stron, ale o to, że wstęp powinien prezentować zamiar Autorki i omawiać jej metody badawcze, a zakończenie zbierać i syntetycznie prezentować uzyskane wyniki w formie wniosków. Tego w pracy zabrakło. Należy to stanowczo poprawić, gdyby Autorka planowała druk książki na podstawie swej rozprawy doktorskiej.

Zakończenie

Mocne strony pracy są zatem następujące. Po pierwsze, klarowność wywodów Autorki, jej precyzyjny i bezbłędny styl pisarski. Po drugie, głęboko ludzkie, humanistyczne zaangażowanie w omawianą problematykę i dostrzeganie jej społecznej doniosłości. Po trzecie, przybliżenie polskiemu czytelnikowi myśli Richarda Sennetta w postaci syntetycznego ujęcia i krytycznego komentarza. Rekonstrukcja i analiza poglądów R. Sennetta są rzetelne i oparte na dobrze dobranej literaturze źródłowej. Słabsze strony rozprawy to brak prezentacji pogłębionej biografii intelektualnej R. Sennetta, znacząca liczba powtórzeń w tekście oraz zachwianie proporcji części poprzez umieszczenie szczupłego tekstu wstępu i zakończenia.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Agnieszki Janas spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę i dopuszczam Pani magister Janas do dalszych etapów procedury uzyskiwania stopnia naukowego doktora.

Two handwritten signatures in black ink, one on the left and one on the right, both appearing to be cursive and somewhat stylized.